

דרישות

בס"ד

פרשת כי תבוא, תשע"ז, מספר 1236

מצוות ביכורים וזכותנו על הארץ

מאיר ברזיס ויצחק גרינהויז

חובת "מקרא ביכורים" חלה על מי שיכול לומר: "האדמה אשר נתת לי". הקונה אילן בתוך שדה חברו אינו מביא ביכורים לפי שאין לו קרקע (משנה תורה הלכות ביכורים ב, יג). הקונה שלושה אילנות בתוך של חברו, מביא וקורא כיוון שבקנייה כלולה קרקע. במקרה של שני אילנות, נחלקו הפרשנים אם הקרקע כלולה במכירה, או שהיא נשארת בחזקתו של המוכר. לדעת הרמב"ם, מי שקנה שני אילנות אינו קורא, משום שספק אם יש לו קרקע. הספק באשר לבעלות על הקרקע פוסל את הבאת הביכורים, כי קריאת הפסוקים אינה אפשרית, והקריאה מעכבת את הבאת הביכורים.¹

כיצד נקבעת הבעלות בזמן שהיובל נוהג וקרקע אינה נמכרת לצמיתות?

כיוון שבעלות על הקרקע היא תנאי להבאת הביכורים, הרי שהקונה קרקע החוזרת לבעליה ביובל איננו יכול לקרוא "מקרא ביכורים":

המוכר שדהו או שמכר אילנות וקרקעו, בזמן שהיובל נוהג (...) מביא ואינו קורא, שכבר סמכה דעתו שאין לו אלא הפירות, וקניין פירות אינו כקניין הגוף (משנה תורה הלכות ביכורים ד, ז).

הרמב"ם פוסק שקניית קרקע המוגבלת בזמן (עד לשנת היובל, כלומר לכל היותר ל-49 שנים) נקראת "קניין פירות", ואינה מעניקה לקונה בעלות מלאה על הקרקע לעניין ביכורים. הרמב"ם מוסיף (ע"פ גיטין מח ע"א) שביובל הראשון בלבד הקונה מביא וקורא, שעדיין לא סמכה דעתו של המוכר שתחזור לו הקרקע. אולם אחרי היובל הראשון, ההכרה בעובדה שהקרקע עתידה לחזור למוכר מבטלת את מקרא הביכורים.

ישנה דעה שיורשים החולקים רכוש, מוגדרים כלקוחות, המחזירים זה לזה את הקרקע ביובל, וגם הם אינם יכולים לקרוא "מקרא ביכורים". לפי זה, ייתכן שרק יורש

מצוות ביכורים דורשת בעלות ודאית על הקרקע * התלמוד שואל שמא רוב ישראל מנועים מלקרוא מקרא ביכורים מפני הספק * מצוות ביכורים מלמדת שקניין אמיתי מגיע דווקא מתוך יכולת ויתור

וְהָיָה כִּי תִבּוֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה וִירְשָׁתָהּ וַיִּשְׁבֶּתָּ בָּהּ. וְלִקְחָתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְיֵא מֵאֲרָצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֶיךָ נָתַן לְךָ, וְשָׂמַתָּ בְּטָנָא וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱ-לֹהֶיךָ לְשִׁכְּן שְׁמוֹ שָׁם.

וְעִנִּיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱ-לֹהֶיךָ: אֲרָמִי אָבִד אָבִי וַיִּרְדַּ מִצְרַיִם וַיִּגַּר שָׁם בְּמֵתִי מֵעַט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וְרַב.

וְעַתָּה הִנֵּה הִבְאִיתִי אֶת רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִי ה'. וְהִנַּחְתּוּ לִפְנֵי ה' אֱ-לֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי ה' אֱ-לֹהֶיךָ. וְשָׂמַחְתָּ בְּכָל הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן לְךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ וּלְבִיתְךָ אֶתָּה וְהַלְוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ (דב' כו:א-ב, ה, י).

ביאת הארץ - בזכות מצוות ביכורים

על מצוות ביכורים אומר המדרש בספרי: "עשה מצווה האמורה בעניין שבשכרה תיכנס לארץ", והמלב"ם מסביר: "מפני מה תבוא אל הארץ? בשביל שעתידים אתם לקיים מצוות הביכורים". איך המדרש מהפך את הסדר? והרי ירושת הארץ היא תנאי לקיום מצוות ביכורים, כיצד אם כן הכניסה לארץ יכולה להיות בשכרה? איך קיום מצוות ביכורים היא מפתח לזכותנו על הארץ? היש כאן יסוד עלום למימוש ירושת הארץ? הבה נבחן למי הזכות לקיים מצוות בכורים.

מי יכול לקיים מצוות ביכורים וגם לקרוא מקרא ביכורים?

תנאי ראשון להבאת ביכורים בלוויית קריאה הוא בעלות ודאית על קרקע בארץ ישראל.

¹ ראו דיון על הקשר בין הבאת ביכורים ל"מקרא ביכורים" בשו"ת של הרב אפשטיין, בחבל נחלתו, ב קיב (יש גם אתר בשם זה).

* מאיר ברזיס הוא פרופסור (אמריטוס) באוניברסיטה העברית; הרב יצחק גרינהויז מוסר שיעורים בבית כנסת "פאר ישראל" בירושלים.

ולהפך: שותפות והסכמה של בעלי הקרקע מאפשרת "מקרא ביכורים", שכן ויתור וסולידריות יוצרים אפשרות להגיד "האדמה אשר נתת לי". נתינה הופכת מפתח לקבלה. מצוות ביכורים מלמדת שיעור עמוק: קניין אמיתי עובר דרך הקרבה וצמצום.

הסתפקות במועט וצמצום – יסוד בתורה וסוד הבריאה

ר' הונא בשם ר' מתנה אמר: בזכות ג' דברים נברא העולם: בזכות חלה, ובזכות מעשרות, ובזכות ביכורים, ומה טעם? "בראשית ברא א-להים" ואין ראשית אלא חלה, שנאמר "ראשית עריסותיכם", ואין ראשית אלא מעשרות שנאמר "ראשית דגנך", ואין ראשית אלא ביכורים שנאמר "ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה'" (בראשית רבה א, ד).

המצוות חלה, מעשר וביכורים הן תכלית הבריאה. הרב יצחק הלוי מסביר⁴ כי הסתפקות במועט היא מסר שהתורה מבקשת ללמד את האדם. "יורד אדם לתוך שדהו, ורואה תאנה שביכרה, אשכול שביכר, רימון שביכר; וקושרן בגמי ואומר, הרי אלו ביכורים" (משנה ביכורים ג, א). היכולת לראות הצלחה ולרסן בו זמנית את יצר הרכושנות מעניקים משמעות לרגע הנפלא של קטיפת פרי חדש. הרב הלוי מוסיף:

כשאדם משתוקק ותאב לדבר מה, לפתע אין לו הערכה כלפי מה שיש לו, איננו מסוגל ליהנות ממנת חלקו... החשיבות היתרה שמייחס האדם לענייני החומר הגשמי נובעת מהשקפת עולם מוטעית ומשובשת הרואה בקניינים חומריים ערך תכליתי מצד עצמם. בעוד שהאמת היא, כי העניינים הללו נועדו לשמשנו כאמצעי וכמכשיר לתכלית האמתית, והיא העמדת ה' באור הנכון.

זכותנו על הארץ –

איזה הוא הקניין שהוא בר תוקף?

רכישה תמורת כסף היא יסוד הלכתי הנלמד מקניין השדה ע"י אברהם אבינו, כפי שהתלמוד (קידושין ב ע"א) לומד מהפסוקים: "נתתי כסף השדה קח ממני" ו"השדה אשר קנה אברהם" (בר' כג:יג; כה: י). התוספות מעיר (שם): "הני מילי מנכרי, שכל קניינו בכסף". גם קבר יוסף נקנה על ידי יעקב במאה קשיטה (בר' לג:יח-כ). הר הבית נקנה

יחיד בן יורש יחיד עד יהושע בן נון וכל לקרוא מקרא ביכורים.²

מדהים איך חכמי התלמוד (גיטין מח ע"א) העלו השערה, שלפיה אחרי כמה דורות לא תהיה כמעט לאף אחד אפשרות לקרוא "מקרא ביכורים". האם חיפשו נחמה על החורבן, והתנחמו בכך שכבר לפני החורבן לא הייתה בהכרח בעלות ודאית בקרקע המאפשרת "מקרא ביכורים"? ואולי יש כאן משמעות עמוקה, הטמונה בקשר שבין מצוות ביכורים ובין שאלת הבעלות על הארץ, כפי שנראה להלן.

למי הזכות להצהיר בימינו "האדמה אשר נתת לי"?

עם שיבת ציון, מי יכול לטעון שהאדמה שלו? אם נצהיר שאנחנו משבט יהודה, איך נטען בעלות על חבל ארץ בגליל או בנגב? והלוא עשרת השבטים גלו ואין לנו ידיעה על גורלם. גם בחלקו של שבט יהודה, מי יכול לטעון בעלות? עם חזרתנו לארצנו, מצוות ביכורים מעמידה בפנינו אתגר: האם ייתכן שנהיה כולנו במעמדו של גר (לדעה שגר - מביא ואינו קורא), או אף נחותים ממנו (לדעה - שמביא וקורא)? לשיטת הרמב"ם הנ"ל, ספק ביחס לבעלות על הקרקע פוסל גם את האפשרות להבאת הביכורים כי אינו מאפשר קריאה.³ מה יהיה הפתרון?

פתרון השותפות

שותפים בקרקע חייבים בהבאת ביכורים ואף קוראים (רמב"ם ביכורים ב, ח; ד, יג - מדיוק הלשון: "ושאר המביאים חוץ מאלו מביאים וקוראים"). בדרך זו ייתכן פתרון על ידי הסכם שותפות בין שני הצדדים (כגון המוכר והקונה), שיאפשר "מקרא ביכורים" במצב של ספק (כגון במוכר שני אילנות). במקרים אחרים של עימות בין בעלי קרקע, התנה יהושע תנאים, ובני ישראל קיבלו אותם עליהם כדי לרשת את הארץ. כך מסביר התלמוד (בבא בתרא כז ע"ב): לפי ר' יוחנן, "אחד אילן הסמוך למיצר ואחד אילן הנוטה, מביא וקורא, שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ". ורש"י מסביר: "התנה עמהם שלא יקפידו על כך". כלומר, אילן הקרוב לגבול אדמת השכן יונק מאותה אדמה, ונדרשת הסכמתו של השכן כתנאי ל"מקרא ביכורים".

קניין קרקע וירושה יוצרים ספק בבעלות, וספק זה פוסל את "מקרא ביכורים", ועלול לפסול גם את האפשרות להביא ביכורים.

⁴ שיעורים על פרשת השבוע, ישיבת ההסדר קרני שומרון, הרב יצחק הלוי, פרשת בראשית, ההסתפקות במועט.

² ראו הדיון בשו"ת בחבל נחלתו ח מה.
³ ראו דיונו של הרב אהוד אחיטוב, ביכורי הארץ, באתר למעשה מבית מכון התורה והארץ.

אולי פרשת הביכורים מבקשת ללמד אותנו ממד אחר בקניין. לפי הספרי, בשכר מצוות ביכורים ניכנס לארץ. דווקא בסוד ההקרבה, הוויתור והמתת – נוחלים את הארץ.

ע"י דוד בכסף מלא מארנן היבוסי (דבה"א כא:כה). למרות זאת, שלשת המקומות הם מוקדי סכסוך אלים עם בני ישמעאל. נראה שרכישה בכסף אינה ערבות לנחלה ללא עוררין.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף